

UDK: 812.111

Xusniddin OCHILOV,
Navoiy konchilik va texnologiyalar universiteti o'qituvchisi
E-mail: x. ochilov@mail.ru

SamDCHTI professori, f.f.n M. Begmatov taqrizi asosida

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA INSONNING MA'NAVIY DUNYOSI TUSHUNCHALARINING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Ushbu maqola til va madaniyatning o'zaro bog'liqligi, ingliz va o'zbek tillarining so'z boyligi, semantikasi va madaniy kodlarida aks ettirilgan insonning ma'naviy dunyosi tushunchalarini tahlil qilingan. Unda ikki tildagi «ma'naviyat», «ruh», «imon» tushunchalari va ular bilan bog'liq tushunchalarning madaniy o'ziga xosligi va lingvistik mujassamlanishi, insonning ma'naviy dunyosi tushunchalari o'rganilayotgan tillarda qanday ifodalanishi va talqin qilinishi, madaniy tafovutlar ularning idrokiga qanday ta'sir qilishi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: til va madaniyat, ingliz va o'zbek tillari, so'z boyligi, semantika, madaniy kod, insonning ma'naviy dunyosi, ma'naviyat, ruh, imon, madaniy o'ziga xoslik, lingvistik mujassamlanish.

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПТОВ ДУХОВНОГО МИРА ЧЕЛОВЕКА В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация

В данной статье анализируется взаимозависимость языка и культуры, лексики, семантики и культурных кодов английского и узбекского языков и представлений о духовном мире человека. В ней изучаются понятия «духовность», «дух», «вера» на двух языках и культурная специфика и языковое воплощение родственных им понятий, представлений о духовном мире человека, как они выражаются и интерпретируются на языках, как культурные различия влияют на их восприятие.

Ключевые слова: язык и культура, английский и узбекский языки, лексика, семантика, культурный код, духовный мир человека, духовность, дух, вера, культурная идентичность, лингвистическое воплощение

LINGUOCULTURAL CHARACTERISTICS OF THE CONCEPTS OF THE SPIRITUAL WORLD OF MAN IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Annotation

This article analyzes the interdependence of language and culture, vocabulary, semantics and cultural codes of the English and Uzbek languages and ideas about the spiritual world of man. It studies the concepts of "spirituality", "spirit", "faith" in two languages and the cultural specificity and linguistic embodiment of related concepts, ideas about the spiritual world of man, how they are expressed and interpreted in languages, how cultural differences affect their perception.

Key words: language and culture, English and Uzbek languages, vocabulary, semantics, cultural code, spiritual world of man, spirituality, spirit, faith, cultural identity, linguistic embodiment

Zamonaviy dunyoda til va madaniyatning o'zaro bog'liqligi turli fanlarning, shu jumladan lingvokulturologiyaning diqqat markaziga aylanadi. Ushbu sohadagi eng qiziqarli mavzulardan biri bu turli tillarning so'z boyligi, semantikasi va madaniy kodlarida aks ettirilgan insonning ma'naviy dunyosi tushunchalarini tahlil qilishdir. Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillaridagi «ma'naviyat», «ruh», «imon» tushunchalari va ular bilan bog'liq tushunchalarni madaniy o'ziga xosligi va lingvistik mujassamlanishi nuqtai nazaridan o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, unda insonning ma'naviy dunyosi tushunchalari ingliz va o'zbek tillarida qanday ifodalanishi va talqin qilinishi, madaniy tafovutlar ularning idrokiga qanday ta'sir qilishi ko'rib chiqiladi.

Ma'naviy dunyo tushunchasi insonning ichki, ma'naviy va axloqiy jihatlarini, uning e'tiqodlari, qadriyatlarini va hayotga munosabati bilan bog'liq. Har bir tilda ma'naviyatni aks ettiruvchi tushunchalar o'ziga xos madaniy xususiyatlarga ega bo'lib, dunyoning noyob manzarasini shakllantiradi.

Insonning ma'naviy dunyosi masalalari turli xalqlarning falsafasi, madaniyati va tilida muhim o'rin tutadi [5]. Jamiyatning ma'naviy hayotini aks ettiruvchi dunyoqarash

munosabatlari, qadriyatlarini va me'yorlari til orqali ifodalanadi. Ingliz va o'zbek tillarida insonning ma'naviy dunyosi bilan bog'liq tushunchalarning lingvistik-madaniy xususiyatlarini taqqoslash ikki xil madaniyatda ma'naviyatni idrok etish va ifoda etishning farqlari va umumiy xususiyatlarini tushunishga yordam beradi.

Ingliz tilida ruhiy dunyo ko'pincha soul, spirit, consciousness va faith kabi tushunchalar orqali tasvirlanadi. Ushbu atamalar individuallik, ichki o'z-o'zini anglash va diniy jihatlariga qaratilgan. Shunday qilib, ingliz madaniyatidagi soul so'zi abadiy va ilohiy tushunchalari bilan uzviy bog'liq bo'lgan ruhning diniy tushunchalari bilan bog'liq.

O'zbek tilida insonning ma'naviy dunyosi ham chuqur ildizlarga ega, ammo jamoaviylik, an'anaviy qadriyatlarga, shuningdek, ruh haqidagi Islomiy g'oyalarga urg'u beriladi. Ruh va tinchlik tushunchalari nafaqat ma'naviyatning shaxsiy jihatlarini, balki atrofdagi dunyo va jamiyat bilan uyg'unlikning ahamiyatini ham aks ettiradi. Bu yerda ma'naviyat ijtimoiy hayotda muhim rol o'ynaydigan madaniy va diniy me'yorlar bilan uzviy bog'liqdir.

Insonning ma'naviy dunyosi shaxs va umuman jamiyatni shakllantirishda muhim rol o'ynaydigan ruh,

e'tiqod, axloqiy va diniy qadriyatlar kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi [3]. Har bir til va madaniyatda bu tushunchalar xalq dunyoqarashining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi o'ziga xos timsolni topadi.

Ingliz tilida spirituality (ma'naviyat), soul (jon), faith (imon) kabi ma'naviyat bilan bog'liq tushunchalar qadimgi falsafadan kelib chiqqan uzoq tarixiy an'analarga ega. Ular G'arb individualistik madaniyatining soyalarini o'z ichiga oladi, bu yerda ma'naviyat ko'pincha insonning ichki dunyosi, uning shaxsiy tajribalari va o'zini o'zi bilishi bilan bog'liq.

Islom madaniyati ta'siri ostida shakllangan o'zbek tilida ruhiylik (ma'naviyat), tinchlik (imon), qalb kabi ma'naviy tushunchalar inson haqida jamiyat va diniy jamoaning bir qismi sifatida jamoaviy tasavvurlarga ega. Bu yerda ma'naviyat boshqa odamlar va jamiyat oldidagi axloqiy majburiyatlar bilan chambarchas bog'liq.

Lingvokulturologik tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillarida insonning ma'naviy dunyosi bilan bog'liq tushunchalar umumiy va o'ziga xos xususiyatlarni aks ettiradi [1]. Masalan, inglizcha faith so'zi odatda diniy e'tiqod va ilohiy kuchga bo'lgan ishonch, shuningdek, o'ziga bo'lgan ishonch bilan bog'liq. O'zbek tilida uning analogi Islom dini va jamiyat va Alloh oldidagi axloqiy me'yorlar va majburiyatlarga rioya qilishni o'z ichiga olgan chuqur axloqiy kodeks bilan chambarchas bog'liq bo'lgan imon so'zidir.

Ingliz tilidagi consciousness so'zining ma'nosi o'z-o'zini anglash va aks ettirishning keng jihatlarini qamrab oladi [8]. O'zbek tilida ong kabi o'xshash tushunchalar ijtimoiy ong va jamoaviy javobgarlikka ko'proq e'tibor berishni anglatadi. Bu yerda shaxsiy ma'naviy intilishlar ko'pincha ijtimoiy va madaniy umidlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu o'zbeklar hayotining an'anaviy turmush tarzi mohiyatini aks ettiradi [4].

Din ikkala tilda ham ma'naviy dunyoning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi [2]. Xristianlik ingliz tilida so'zlashadigan madaniyatda diniy urf-odatlariga chuqur singib ketgan ilohiy inoyat, najot, gunoh kabi tushunchalarning paydo bo'lishiga yordam beradi [7]. Ushbu atamalar insonning Xudoga bo'lgan munosabatini va uning najot va qutqarish uchun ruhiy sayohatini anglatadi.

O'zbek tilida Islom dini ma'naviyatni anglashga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Tavo (Xudodan qo'rqish), sadaqa (xayriya), tahorat (poklanish) kabi atamalar ma'naviy hayotning asosini tashkil etadi. Bu so'zlar ma'naviy poklanish va kundalik hayotning bir qismi sifatida Alloh oldidagi majburiyatlarni bajarish zarurligini ta'kidlaydi.

Ma'naviy dunyoning ingliz va o'zbek tillaridagi tushunchalarini taqqoslashda bir qator farqlarni ko'rish mumkin. Ma'naviyat bilan bog'liq inglizcha lug'at hayotning ma'nosini izlash uchun shaxsning individualligi va shaxsiy sifatini ta'kidlaydi. O'zbek madaniyatida ma'naviy tushunchalar ko'proq jamoaviy xarakterga ega bo'lib, jamiyat oldidagi diniy va axloqiy majburiyatlar bilan bog'liq.

Spirituality so'zi ingliz tilida diniy va diniy bo'lmagan kontekstlarda keng qo'llaniladi, o'zbekcha ruhiylik esa asosan hayotning diniy jihatlarini aloqani saqlab qoladi. Inglizcha «soul» so'zi ham ko'proq falsafiy va universal ma'noga ega, o'zbek tilidagi «qalb» esa ko'pincha shaxslararo munosabatlar bilan bog'liq hissiy tajribalarni aks ettiradi.

O'zbek tilida ruhiylik (ma'naviyat) tushunchasi jamoaviy qadriyatlar va diniy hayot bilan chambarchas bog'liq [6]. Bu yerda ma'naviyat diniy marosimlarga rioya qilish, oqsoqollarni hurmat qilish va jamiyatga xizmat qilish orqali ifodalanadi. Qalb (jon) konsepsiyasi muhim o'rin tutadi, bu

nafaqat insonning ichki dunyosini, balki uning boshqalar bilan munosabatlarini ham aks ettiradi.

O'zbek tilidagi tinchlik (imon) tushunchasi ko'plab na'nolarga ega bo'lib, diniy e'tiqodni ham, ichki tinchlik, muvozanat va dunyo bilan uyg'unlik tushunchalarini ham o'z ichiga oladi. U ko'pincha diniy kontekstlarda qo'llaniladi, Islom e'tiqodining Xudo va jamiyat bilan aloqasi haqidagi tushunchalarini aks ettiradi.

Ingliz va o'zbek tillarida ma'naviy tushunchalarni ajratib turadigan muhim jihat ma'naviy hayotga individual va jamoaviy yondashuvlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirdir. Ingliz tilida so'zlashadigan madaniyatda ma'naviy tushunchalar ko'pincha shaxsiy tajriba va individual intilishlarga e'tibor qaratgan holda ko'rib chiqiladi. Inglizcha o'z-o'zini aks ettirish (introspeksiya) va o'z-o'zini anglash o'z ustida ichki ishlash va o'z yo'lini topish muhimligini ta'kidlaydi.

O'zbek madaniyatida, aksincha, ma'naviyat jamoaviy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Masalan, adolat tushunchasi nafaqat adolatga bo'lgan shaxsiy intilishlarni, balki ijtimoiy uyg'unlikni saqlash zarurligini ham aks ettiradi. Bu o'zbek madaniyatining umumiy jamoaviylik xususiyatini aks ettiradi, bu yerda ma'naviy takomillashtirish va axloqiy me'yorlar jamiyat bilan o'zaro munosabatlar prizmasi orqali tushuniladi.

Lingvokulturologik tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillarida insonning ma'naviy dunyosi bilan bog'liq tushunchalar umumiy va o'ziga xos xususiyatlarni aks ettiradi. Masalan, inglizcha faith so'zi odatda diniy e'tiqod va ilohiy kuchga bo'lgan ishonch, shuningdek, o'ziga bo'lgan ishonch bilan bog'liq. O'zbek tilida uning analogi Islom dini va jamiyat va Alloh oldidagi axloqiy me'yorlar va majburiyatlarga rioya qilishni o'z ichiga olgan chuqur axloqiy kodeks bilan chambarchas bog'liq bo'lgan imon so'zidir.

Ingliz tilidagi consciousness so'zining ma'nosi o'z-o'zini anglash va aks ettirishning keng jihatlarini qamrab oladi. O'zbek tilida ong kabi o'xshash tushunchalar ijtimoiy ong va jamoaviy javobgarlikka ko'proq e'tibor berishni anglatadi. Bu erda shaxsiy ma'naviy intilishlar ko'pincha ijtimoiy va madaniy umidlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu o'zbek hayotining an'anaviy turmush tarzining mohiyatini aks ettiradi.

Shunday qilib, ingliz va o'zbek tillarida ma'naviy dunyo tushunchalarining lingvistik-madaniy xususiyatlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, insonning ichki dunyosi bilan bog'liq umumiy elementlarga qaramay, ikkala til ham o'ziga xos madaniy va diniy xususiyatlarni namoyish etadi. Ingliz tilida individuallik va shaxsiy ma'naviy intilishlarga e'tibor qaratiladi, o'zbek tilida ma'naviyat jamoaviy qadriyatlar va Islom an'analari bilan chambarchas bog'liq.

Ingliz va o'zbek tillaridagi ma'naviy dunyo tushunchalarini lingvokulturologik tahlil qilish ma'naviyatni idrok etish va ifodalashda sezilarli farqlarni ko'rsatadi. Ingliz madaniyati individual ma'naviy izlanishlarga e'tibor qaratasa, o'zbek madaniyati jamoaviy va diniy jihatlarini ta'kidlaydi. Ushbu farqlar har bir xalqning ma'naviy qadriyatlarini ifoda etadigan lingvistik vositalarda aks etadi.

Shunday qilib, ma'naviy tushunchalarni lingvokulturologiya prizma orqali o'rganish turli madaniyatlar tomonidan dunyoni idrok etishdagi farqlar va o'xshashliklarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi, shuningdek, insonning ma'naviy dunyosini shakllantirishda til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni tushunishni chuqurlashtiradi, farqlarga qaramay, ikkala madaniyat ham ma'naviy dunyoning inson hayotidagi ahamiyatini tan oladi, bu esa ushbu tushunchalarning universalligini va ularni yanada o'rganish zarurligini ta'kidlaydi.

ADABIYOTLAR

1. Карасик В.И.; Красовский В.А. Слышкин Г.Г. Лингвокультурная концептология. – Волгоград. Парадигма, 2009, 350 с.

2. Ковшова М.Л. Национально-культурная специфика фразеологических единиц (когнитивный аспект): Автореферат дис. канд. филол. наук. – М., 1996. – 20 с.
3. Куръони карим. Ўзбекча изоҳли таржима (Алоуддин Мансур таржимаси). –Бишкек, 2001.- 768 б.
4. Маматов А.Э. Лексико-фразеологическая норма в узбекском языке. Автореф. дис. доктора филол. наук. – Ташкент, 1991. – 51с.
5. Маслова В.А. Лингвокультурология. 2-е издание. – М.: Academia, 2004. – 204 с.
6. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг қисқа этимологик луғати. – Т., 2003. – 485 б.
7. Тер-Минасова С. Язык и межкультурная коммуникация. М.: Слово, 2000. – 165с.
8. Crystal David. English as a global Language: Second edition. Cambridge University Press. – 2003. – 212 p.
9. Ernazarov, A. (2024). Some are used in the educational process interactive methods. European journal of innovation in nonformal education, 4(2), 180-183.
10. Эрнazarov, A. (2021). Особенности определения целей и задач в обучении. Общество и инновации, 2(3/S), 444-448.
11. Эрнazarov, A. Э., & Чингулова, Г. Б. (2023). Модель, формы и принципы формирования функций управления инновационной подготовкой в высшем образовательном учреждении. Экономика и социум, (10 (113)-2), 892-897.
12. Ernazarov, A. E. (2021). Modern technologies of organizing educational activities. Innovations in pedagogy and psychology.-Tashkent, 5, 204-206.
13. ERGASHEVICH, E. A. (2020). Methods of modern organization and implementation of training. Journal NX, 6(05), 311-315.